

חנוכה ב: מצוות ומנהגים

אילו מנהגים מיוחדים לנשים יש בחנוכה? האם נשים חייבות לומר הלל בחנוכה?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, ושיינע גולדברג

מלאכה בחנוכה

שימוש בנרות

בניגוד לנרות השבת, שתפקידם המקורי היה בעיקר להאיר את הבית בליל שבת,¹ נר החנוכה מיועד לשם קיום מצווה ופרסום הנס בלבד, ולא לשימוש כלשהו. הנאה מנרות החנוכה על ידי שימוש באורם לשם עשיית מלאכה עלולה להשכיח את העובדה שתפקידם הוא לפרסם את הנס.

רש"י שבת כא ע"ב

ואסור להשתמש לאורה. שיהא ניכר שהוא נר מצוה...

כמו כן, עשיית מלאכה יום-יומית כגון ספירת שטרות לאור הנרות עלולה לפגוע בכבוד נרות החנוכה, שבאמצעותם מקיימים מצווה. כפי שאנו שרים ב"הנרות הללו", ניתן אפילו לומר שלנרות יש מידת קדושה המזכירה את קדושת המנורה בבית המקדש.² מסיבות אלו אנו מדליקים נר נוסף – השמש – לצד שאר הנרות, כדי שאם ייווצר מצב שבו משתמשים באור, נוכל להניח שהשתמשנו באור השמש ולא באורם של נרות המצווה.³

כך מסכם זאת השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעג, א

שאסור להשתמש בנר חנוכה בין בשבת בין בחול, ואפילו לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור, אפילו תשמיש של קדושה, כגון ללמוד לאורה, אסור ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה. ונוהגים להדליק נר נוסף, כדי שאם ישתמש לאורה יהיה לאור הנוסף שהוא אותו שהודלק אחרון, ויניחנו מרחוק קצת משאר נרות מצוה.

¹ ראו דיוננו [כאן](#).

² בגמרא מובאות שתי האפשרויות הללו. לפי הגמרא, האיסור קשור לקדושה או שהוא נובע מחשש לביזוי מצווה.

שבת כב ע"א

אמר רב יהודה אמר רב אסי (אמר רב) אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי וכי נר קדושה יש בה מתקיף לה רב... שלא יהו מצות בזויות עליו

³ שבת כא ע"ב

אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה

אם איסור השימוש בנרות החנוכה נובע מהכרת המצווה ומכבודה, אזי אפשר שיהיה מותר להשתמש בהם בתום קיום המצווה. ואכן, השולחן ערוך מציין כי ניתן להשתמש בנרות לאחר קיום המצווה, כלומר חצי שעה לאחר הדלקתם.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעב, ב

שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא הלכך... יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן.

הימנעות ממלאכה בחנוכה

בגמרא מובא כי חז"ל תיקנו את חנוכה כאחד מ"ימים טובים"⁴. רש"י מדייק שהמונח "יום טוב" אינו מעיד על איסור עשיית מלאכה בחנוכה:

רש"י שבת כא ע"ב

"ועשאו ימים טובים בהלל והודאה" – לא שאסורין במלאכה...

ובכל זאת, באשכנז של ימי הביניים החל מנהג שלא לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקים, או ביום הראשון והאחרון של חנוכה:

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות חנוכה

הג"ה: קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקים בחנוכה. וי"א [ויש אומרים] גם ביום ראשון ובאחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה

נראה כי מטרתו של מנהג זה הייתה להתייחס לחנוכה קצת יותר כמו ליום-טוב. אף שמדברי המהרי"ל נשמע כי הקהילה כולה נהגה כך בעבר, המנהג נשאר ונעשה רווח יותר דווקא בקרב נשים.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע, א

...שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית, אבל מותרין בעשיית מלאכה; ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם.

מדוע נשים?

מדוע המנהג להימנע מעשיית מלאכה בזמן שהנרות דולקים נעשה מקובל בקרב נשים? קיימים שני הסברים מרכזיים לכך במקורות:

1. **"אין לנו רשות להשתמש בהם"** – ראינו לעיל כי אין להשתמש באור נרות החנוכה. בימים עברו נשים היו עושות את מלאכות הבית בלילה לאור נרות, ואישה הייתה עלולה למצוא את עצמה משתמשת בנרות החנוכה מבלי להתכוון (אף שהשמש נועד למנוע מצב כזה). הבית יוסף מסביר כי בעצם הימנעותה מעשיית מלאכה בזמן שהנרות דולקים, האישה מחדדת בעבור שאר בני הבית ש"אין לנו רשות להשתמש בהם, אלא לראותם בלבד".

בית יוסף אורח חיים סימן תרע

טעמן כדי שיהא להם היכרא שאסור להשתמש לאורן

⁴ שבת כא ע"ב

קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה

לשיטה זו, ניתן להגביל את זמן ההימנעות ממלאכה לחצי השעה הראשונה להדלקת הנרות, שכן לאחר מכן, כפי שראינו לעיל, ניתן להשתמש בנרות.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע סעיף א

בעוד שהנרות דולקות – בביתו כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה והוא כחצי שעה:

היינו יכולות לחשוב שיש להימנע גם מבישולים בחצי השעה שלאחר הדלקת הנרות, אך לא נהגו להימנע מבישול בזמן זה. מנהג כזה התקבל רק במקומות אחדים, כמו ירושלים.

II. הכרה בנס – לדברי הלבוש, יש להימנע ממלאכה בזמן שנרות החנוכה דולקים מסיבה דומה לזו שבגללה קיים איסור מלאכה ביום טוב: כדי שתהיה אפשרות להכיר בנס ולהתרכז בו.

לבוש אורח חיים סימן תרע, א

כדי שלא להסיח דעתו מזכר הנס עושין לפחות אותה שעה כמו יום טוב

לשיטה זו, אישה הנוהגת שלא לעשות מלאכה יכולה לבשל או לעשות מלאכות אחרות המותרות ביום טוב.

נראה כי אף אחד מן ההסברים הללו אינו ייחודי לנשים. המגן אברהם מסביר כי נשים מקפידות במיוחד לקיים מנהג זה בשל החלק שנשים לקחו בנס החנוכה:⁵

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע סעיף א

דוקא נשים לפי שנעשה נס על ידיהם

נקודה זו מזכירה את הקשר של נשים לראש חודש,⁶ ומתכתבת עם מנהג נשים להימנע ממלאכות הבית (מעין אלו האסורות בחול המועד) כדרך לציין את חשיבותם של ימים מיוחדים.

כיום, נוהגים שלא לעשות מלאכה בחצי השעה הראשונה לאחר הדלקת נרות החנוכה. ההגדרה למלאכה אסורה זהה לזו של מלאכות בחול המועד, ועל כן מותר לבשל.

מנהגי שמחה נוספים

סעודה חגיגית

מנהג נוסף של יום-טוב שאומץ חלקית בחג החנוכה הוא עריכת סעודה חגיגית. הרמ"א כותב כי ראוי לערוך סעודה בחנוכה, שבה אנו מפרסמים את הנס שאירע לנו.

רמ"א שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע סעיף ב

...ונוהגין לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם, ואז היו סעודת מצוה (מנהגים). יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב (כל בו ור"ן).

⁵ המגן אברהם גם כותב כי על נשים להימנע ממלאכה לזמן ארוך יותר, אולי כל עוד הנרות דולקים בבית הכנסת:

מגן אברהם תרע, א

כ' במצ"פ [כתוב ב(מחזור) מעגלי צדק פירוש] כל זמן שנרות של בה"כ [בית הכנסת] דולקות והוא עד כחצות עכ"ל [עד כאן לשונו]

⁶ ט"ז אורח חיים תרע, ב

ול"נ [ולי נראה] לדמותו לר"ח [לראש חודש] רס"י [ריש סימן] תי"ז דמותר מן הדין בעשיית מלאכה ואפ"ה [ואפילו הכי] כיון שנוהגים כן הנשים שלא לעשות מלאכה [ה] הוא מנהג טוב וזהו להם לשכר שלא נתנו נזמיהם לעגל ... ה"ה [הוא הדין] בחנוכה כיון שנעשה הנס ע"י [על ידי] הנשים יפה להם כשהם נוהגות שלא לעשות מלאכה אבל האנשי [ם] ודאי אין שייכות [ת] מנהג בזה

כמו כן, מציין הרמ"א כי נוהגים לאכול מאכלי חלב לזכר סיפורה של יהודית. הב"ח אף כותב שלנשים יש סיבה מיוחדת לערוך סעודה חגיגית בחנוכה, שכן הנס נעשה על ידי אישה.

ב"ח אורח חיים סימן תרע

נהגו להרבות בסעודות ובפרט הנשים שהנס נעשה על ידי אישה

חג הבנות

נראה שהדוגמאות הטובות ביותר לקהילות הנוהגות מנהגים אלו הן בקהילות צפון אפריקה, הנוהגות לערוך את "עיד אל-בנות", "חג הבנות", בראש חודש טבת (הלילה השישי או השביעי של חנוכה). החוקרת הישראלית ד"ר יעל לוין מתארת חלק מן החגיגות הללו, וקוראת להפיח בהן רוח חדשה וליישמן גם בימינו:⁷

ד"ר יעל לוין, "ר"ח טבת: ראש חודש הבנות"

לאחר הדלקת הנר השביעי של חנוכה הבנות והנשים היו מתכנסות לחגיגה מיוחדת. הן היו אוכלות מאכלי חלב, שותות יין ורוקדות... בתוניסיה הייתה עקרת הבית אופה לכבוד יום זה עוגות דבש ומיני מתיקה. נהגו אף לשלוח מנות ולתת מתנות לבנות. בכל בית היו עורכים סעודה חגיגית זכר למעשה הגבורה של יהודית. בלוב היו הצעירות מבקרות זו את זו ביום ראש חודש טבת ועורכות מסיבות שמחה... ביחס לקהילות לוב ותוניסיה ידוע כי הנשים נהגו שלא לעשות מלאכה ביום ראש חודש טבת... נדמה כי ציון "ראש חודש הבנות" – בהנחה שנוסד זכר למעשה הגבורה של יהודית – ראוי בזמננו לאימוץ ולהנהגה מחודשים בקרב כל קהילות ישראל. זהו מנהג נאה הנותן תוקף לפועלה של דמות נשית קרואית. אמנם נראה כי יש להפיח בו רוח חדשה ולמצוא את הדרכים המתאימות על מנת להעניק לו צביון תורני הולם ולצקת אל קרבו תכנים רוחניים נאותים, במיוחד לאור מגמת הגברת לימוד התורה בקרב הנשים בזמננו.

הלל בחנוכה

מצווה נוספת של חנוכה בעלת זיקה מיוחדת לנשים היא אמירת ההלל. חז"ל קבעו את שמונת ימי החנוכה כימי "הלל והודאה". אנו אומרים הלל בכל אחד מימות החנוכה:

ערכין י ע"א – י ע"ב

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוידא, שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל: שמונה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה... והא חנוכה... ומשום ניסא.

במילים אחרות, אנו אומרים הלל בחנוכה בעקבות הניסים שהתרחשו, וכדי שזכור אותם ואף נפרסם אותם.⁸

בדרך כלל, נשים פטורות מהלל כיוון שזו מצוות עשה שהזמן גרמה. משום כך, אישה אינה יכולה להוציא גבר ידי חובת ההלל, וגבר שלא הכיר את מילות ההלל היה צריך לחזור על ההלל של אישה מילה במילה:

משנה מסכת סוכה ג, י

מי שהיה עבד או אשה או קטן מקריין אותו עונה אחריו מה שהן אומרים.

התוספות כותבים על משנה זו כי בכל זאת נשים אכן חייבות בהלל בליל הסדר משום שאף הן היו באותו הנס:

תוספות סוכה לח ע"א, ד"ה מי שהיה עבד ואשה

משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא אף על גב דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (דף קח.) דמחייבי בד' כוסות ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור.

בהתאם לכך, נראה כי גם נשים אמורות להיות חייבות בהלל בחנוכה, מאחר שתפילת ההלל נאמרת בגלל נס החנוכה, עליו חל עקרון "אף הן".

⁷ ניתן למצוא כאן.

⁸ בגמרא בברכות יא ע"א מובא כי תפילת ההלל עושה פרסום הנס. הרב עובדיה יוסף מרחיב בנוגע לכך, ראו הערה הבאה.

שיטת הרמב"ם

לעומת התוספות, בעקבות המשנה שראינו, הרמב"ם פוסק כי אין אישה יכולה להוציא גבר ידי חובת ההלל, ללא יוצא מן הכלל.

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג הלכות ו, יד

ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל... ואם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה עונה אחריהם מה שהן אומרים מלה מלה בכל ההלל.

בעוד שהרמב"ם פוסק שנשים חייבות בהדלקת נרות חנוכה משום "אף הן", הוא פוסק שהן אינן חייבות בהלל בחנוכה. מדוע?

הרב עובדיה מציע הסבר לכך:⁹

שו"ת יחווה דעת חלק א סימן עח

...ולכן לא חייבו חז"ל את הנשים בקריאתו בחנוכה, כדי להשוות מדותיהם בדין אמירת ההלל לנשים, שכשם שהן פטורות מאמירת ההלל בכל הימים טובים, כך פטורות הן מאמירתו בחנוכה. דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון (פסחים קט"ז ע"ב). ורק באופן יוצא מן הכלל חייבו חז"ל את הנשים בהלל של ליל פסח, משום מצות ארבע כוסות...

למעשה, הרמב"ם מתייחס לאמירת תפילת ההלל כאל מצווה אחת. אף שלהלל בחנוכה יש זיקה מיוחדת לנס, אין זו מצווה נפרדת מאמירת שאר תפילות ההלל. מאז שנקבע להלכה שאומרים הלל בחנוכה כמו בימים טובים אחרים, אין מבדילים בין הלל של חנוכה לבין הלל של שאר ימים טובים, ומשום כך נשים פטורות.

שיטות אחרות

השדי חמד סובר שנשים חייבות רק באמירת פרק תהילים אחד מתפילת ההלל (או פרק שבח אחר), ושיטתו לא נפסקה להלכה.¹⁰ פוסקים אחרים, ביניהם רבי רפאל מוולוז'ין, חולקים עליו ופוסקים כי נשים חייבות בהלל בחנוכה:¹¹

תורת רפאל עה

וכן [הלל] דחנוכה נמי חייבות שהרי מטעם נס הוא.

האחרונים נחלקו בעניין זה. הרב עובדיה יוסף פוסק כשיטת הרמב"ם, ואף הרב שלמה זלמן אוירבך פוסק כי נשים פטורות.

שו"ת מנחת שלמה תנינא נח

...כמו שנשים פטורות מהלל של סוכות ועצרת כך גם של חנוכה מפני שזה רק זמן גרמא כלומר זמן זה עשאוהו ליום שחייבים לומר בו הלל... מכיון שההדלקה היא הודאה על ההצלה בחרו חכמים לחייב את הנשים בהודיה זו מפני שזה מזכיר הנס של חנוכה יותר מאמירת הלל שלא נזכר בו כל הענין של חנוכה.

⁹ הוא גם מעלה סברה מדוע הרמב"ם לא מתייחס להלל בחנוכה כמקרה חריג:

שו"ת יחווה דעת חלק א סימן עח

ויש להסביר דעת הרמב"ם, ולחלק בין אמירת ההלל של חנוכה שלא נתחייבו בו הנשים כלל, להדלקת נרות חנוכה שאף הנשים חייבות, מטעם שאף הן היו באותו הנס, משום שעיקר מצות הדלקת נרות חנוכה הוא כדי לפרסם הנס לרבים, לעוברים ושבים, ולבני הבית, שרואים את נרות החנוכה דולקים, ועל ידי כך זוכרים את ניסי הקדוש ברוך הוא ונפלאותיו... לפיכך גם הנשים שהיו באותו הנס חייבות לפרסם הנס, אבל אמירת ההלל, אף על פי שגם הוא נאמר לשם פרסומי ניסא (כמבואר בברכות י"ד ע"א), אבל אין זה אלא בינו לבין קונו.

¹⁰ שדי חמד ט, חנוכה ט', ב'.

¹¹ ניתן למצוא כאן. ראו גם כאן.

התעוררות תשובה נא

כיון דחייבות בנר חנוכה דחייבים בהלל

אך הרב שמואל הלוי וואזנר פוסק כי יש כאן מקום לחיוב.

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן רה

אם נשים חייבות כמו בהדלקה... ובעניותי יש מקום לחיובם עפ"י דברי התוס'...

מאחר שחיוב נשים בהלל בחנוכה הוא עניין השנוי במחלוקת, ראוי שאישה תשתדל לומר הלל כדי לצאת ידי חובה לפי כל הדעות. בשעת הדחק היא יכולה לסמוך על השיטה שלפיה נשים פטורות.

נשים שאינן נוהגות לברך על קיום מצוות מרצון אינן מברכות על הלל בחנוכה, בהתאם לשיטות שלפיהן נשים פטורות מהלל. נשים הנוהגות לברך על קיום מצוות מרצון מברכות גם הלל בחנוכה.

אמירת ההלל בחנוכה מהווה הזדמנות נוספת להתבונן ולהכיר בנס החנוכה [ובחלק שלקחו בו הנשים](#).

העמקה נוספת

- ד"ר יעל לוי, "ראש חודש טבת: ראש חודש הבנות". כיפה. ניתן למצוא [כאן](#).